

УДК 343.2(477)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-2.30>**Сень І. З.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-0648-6948

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ

CONDITIONS FOR THE LEGITIMACY OF NECESSARY DEFENCE: ANALYSIS OF LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT

У статті проаналізовано та узагальнено правові позиції Верховного Суду щодо умов правомірності необхідної оборони. Звернено увагу, що правозастосовні органи часто здійснюють їх неоднакове тлумачення, а це призводить до непослідовності правозастосування. Здійснено узагальнений аналіз позицій ВС щодо мети необхідної оборони, спрямованості заподіяння шкоди, співрозмірності заподіяної шкоди та відсутності перевищення меж необхідної оборони. Зокрема, Верховний Суд особливу увагу звертає на мету дій при необхідній обороні. Суд неодноразово наголошував, що такою метою має бути саме захист охоронюваних законом прав та інтересів, а у разі, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому (розправитися), такі дії не можуть становити необхідної оборони та повинні оцінюватися на загальних підставах. Констатовано також, що ВС неодноразово тлумачив різні аспекти законодавчого положення про перевищення меж необхідної оборони, наведено відповідні правові позиції Верховного Суду. Підтримано підхід Суду щодо необхідності кваліфікації дій винного за ст. 124 КК України, якщо при перевищенні меж необхідної оборони потерпілому умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, від якого настала смерть, за відсутності умислу на позбавлення життя.

Окрема увага приділена «спеціальним» видам необхідної оборони, передбаченим ч. 5 ст. 36 КК України. Цитується позиція ВС, що у таких випадках шкода, заподіяна особі, яка посягає, не обмежена ніякими межами. Проаналізовано зміст понять «напад», «озброєна особа», «група осіб», «протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення» у світлі практики Верховного Суду. Обґрунтовано, що ВС підтримує розширене тлумачення терміна «озброєна» особа, допускаючи можливість «озброєності» особи предметами, здатними заподіяти шкоду життю чи здоров'ю людини, а не лише будь-яким із видів зброї.

Висвітлено позицію ВС щодо необхідності закриття кримінального провадження у випадку встановлення, що особа діяла в стані необхідної оборони із дотриманням її меж, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.

Ключові слова: необхідна оборона, умови правомірності, мета, перевищення меж, озброєна особа, група осіб, напад, Кримінальний кодекс України, судова практика, Верховний Суд.

The article analyzes and summarizes the legal positions of the Supreme Court regarding the conditions for the legitimacy of necessary defence. The author emphasizes that law enforcement bodies often provide ambiguous interpretations of the relevant legislative provisions, which leads to their inconsistent application. A generalized analysis is presented of the Supreme Court's positions concerning the purpose of necessary defence, the direction of inflicting harm, proportionality of the harm caused, and the absence of exceeding the limits of necessary defence. In particular, the Supreme Court has paid special attention to the purpose of necessary defence. The Court has repeatedly emphasized that such a purpose must be the protection of legally protected rights and interests. If the decisive factor in a person's behavior is not the prevention of an attack and defence, but rather the desire to harm the trespasser (to take revenge), such actions cannot be considered necessary defence and must be assessed on general grounds. The author also notes that the Supreme Court has repeatedly interpreted various aspects of the legislative provisions concerning the excess of necessary defence and presents the relevant legal positions. The Court's approach to qualifying a person's actions under Article 124 of the Criminal Code of Ukraine is supported, in cases where, in exceeding the limits of necessary defence, he or she intentionally inflicted grievous bodily injury that resulted in the victim's death, provided there was no intent to commit murder.

Special attention is paid to the “special” types of necessary defence provided for in Part 5 of Article 36 of the Criminal Code of Ukraine. The author cites the Supreme Court's position that in such cases, the severity of harm caused to the attacker is not limited. The author analyzes the content of the concepts “attack”, “armed person”, “group of persons”, and “unlawful violent intrusion into a dwelling or other premises” in light of the Supreme Court's practice. It is substantiated that the Supreme Court supports a broad interpretation

of the term “armed person” – a person may be “armed” with objects capable of causing harm to a person's life or health, not only conventional weapons.

Finally, the author highlights the Supreme Court's position on the necessity of terminating criminal proceedings based on paragraph 2 of Part 1 of Article 284 of the Criminal Procedural Code of Ukraine (i.e., due to the absence of elements of the criminal offence in the act concerned) in cases where it is established that a person acted within the limits of necessary defence.

Key words: *necessary defence, conditions for the legitimacy, purpose, exceeding the limits, armed person, group of persons, attack, Criminal Code of Ukraine, judicial practice, Supreme Court.*

Постановка проблеми. Серед усіх обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, найбільш поширеною в судовій практиці є необхідна оборона. Як абсолютно справедливо стверджується у преамбулі постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 р. № 1, закріплене ст. 36 Кримінального кодексу України право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід’ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави [1].

Водночас розуміння окремих ознак необхідної оборони не є одностайним та викликає труднощі при їх встановленні правозастосовними органами. Кампанія ЧЕСНО. Фільтруй Суд!, провівши дослідження судової практики у справах про необхідну оборону, дійшла до висновку, що відповідна судова практика не просто різниться від випадку до випадку, а є діаметрально протилежною за схожих обставин. Зважаючи на це, у підсудку цього дослідження Верховному Суду (далі – ВС) рекомендовано закріпити єдину практику щодо застосування відповідних норм про необхідну оборону та довести власну позицію до місцевих судів для обов’язкового врахування при розгляді такого роду кримінальних проваджень [2]. Варто зазначити, що ВС вже неодноразово тлумачив ті чи інші ознаки необхідної оборони у своїх постановках. Відтак, врахування судами цих висновків ВС при застосуванні норм про необхідну оборону сприятиме забезпеченню сталості та єдності судової практики у цій частині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновки ВС щодо різних аспектів необхідної оборони не один раз згадувалися у працях українських науковців. Зокрема, можна відзначити публікації таких вчених, як С. М. Авраменко [3], Г. М. Андрусак [4], О. А. Журавель [5], С. В. Івашко [6], Т. О. Михайліченко і Ю. Ю. Забуга [7] та інших. Крім того, варто згадати про блог В. Штики, в якому зібрано витяги з постанов ККС ВС щодо необхідної оборони [8]. Проте узагальненого аналізу практики ВС щодо розуміння Судом ознак необхідної оборони поки що здійснено не було. У попередній публікації

«Підстава необхідної оборони: аналіз правових позицій Верховного Суду» нами було здійснено узагальнення висновків ВС щодо підстави необхідної оборони, яка характеризується двома елементами: вчинення особою суспільно небезпечного посягання та необхідність його негайного відвернення або припинення [9]. Водночас для правильної оцінки дій особи як таких, що вчинені у стані необхідної оборони, потрібно встановити не лише наявність підстави для необхідної оборони, але й дотримання особою умов її правомірності.

З огляду на це, **метою статті** є узагальнення наявних висновків ВС щодо умов правомірності необхідної оборони та виокремлення тих проблемних моментів у застосуванні цієї обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, які вже були вирішені ВС.

Виклад основного матеріалу. Законодавче визначення необхідної оборони у ч. 1 ст. 36 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [10] дозволяє виокремити умови її правомірності [11, с. 594–598], які поступово проаналізуємо у цій статті на основі наявної практики ВС.

Метою дій при необхідній обороні є *захист* охоронюваних законом прав та інтересів *особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави*. ВС багато разів звертав увагу на цю умову правомірності необхідної оборони. Так, у постанові ККС ВС від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к наголошено, що «оборона визнається необхідною лише у випадку, якщо дії, що становлять її зміст, вчинено з метою захисту охоронюваних законом: а) прав та інтересів особи, яка захищається; б) прав та інтересів іншої особи (фізичної чи юридичної); в) суспільних інтересів; г) інтересів держави» [12]. У постанові ККС ВС від 15 травня 2018 р. у справі № 713/1622/16-к зазначено: «Намір захистити особисті чи суспільні інтереси від злочинного посягання є визначальним мотивом у разі необхідної оборони» [13].

Неодноразово ВС акцентував увагу на тому, що у разі, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому (розправитися), такі дії за своїми ознаками не становлять необхідної оборони, вони набувають протиправного характеру і мають розцінюватись на загальних підставах (наприклад, таке

твердження є у постанові ККС ВС від 29 липня 2024 р. у справі № 643/20796/21 [14] та в багатьох інших [15; 16; 17; 18 та ін.]).

Крім того, ККС ВС наголошує, що намір захистити особисті чи суспільні інтереси від злочинного посягання є визначальним мотивом не тільки у випадку необхідної оборони, а й при перевищенні її меж (зокрема, у постанові від 20 жовтня 2020 р. у справі № 201/10870/16) [18] та в інших [16; 17]). При цьому, ВС звернув увагу на те, що перевищення меж оборони може бути зумовлене й іншими мотивами, наприклад: наміром розправитися з нападником через учинений ним напад, страхом тощо. Проте існування різних мотивів не змінює того, що мотив захисту є основним стимулом, який визначає поведінку особи, яка перевищила межі необхідної оборони. Мотивація дій винного при перевищенні меж необхідної оборони має бути в основному зумовлена захистом від суспільно небезпечного посягання охоронюваних законом прав та інтересів [18].

Наступну умову правомірності необхідної оборони можна назвати **спрямованістю заповідання шкоди**. Вона полягає в тому, що шкода при необхідній обороні заповодіється виключно *посягаючому* («*тому, хто посягає*»). На це ВС звернув увагу, зокрема, в постанові від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к: «шкода при необхідній обороні може бути заповідана тільки тому, хто посягає» [12]. У постанові ККС ВС від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21 також наголошено, що «шкода має заповідуватись лише особі, яка вчиняє посягання, а не будь-якій іншій особі» [15].

З цього приводу в абз. 3 п. 3 постанови Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 р. № 1 зазначено: «Якщо при необхідній обороні випадково заповідано шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заповідання шкоди через необережність» [1].

Ще однією умовою правомірності необхідної оборони є **співрозмірність заповідної шкоди**, яка полягає в тому, що шкода при необхідній обороні має бути *необхідною і достатньою* в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання. У цьому контексті варто звернути увагу на роз'яснення ВС, викладені у вже неодноразово згаданій постанові від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к, про необхідність при розгляді справ даної категорії з'ясувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заповіданням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання (зазначимо, що в цій частині ВС дослівно відтворив рекомендації, викладені в абз. 3 п. 2 постанови Пленуму

ВС України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 р. № 1) [1; 12]. Наприклад, у постанові ККС ВС від 24 січня 2019 р. у справі № 444/1586/16-к застосування обвинуваченим ножа, яким було заповідано тяжке тілесне ушкодження потерпілому, що спричинило його смерть, у відповідь на удар долонею було визнано неспіврозмірним таким діям потерпілого, що виключило наявність стану необхідної оборони в обвинуваченого (зазначимо, що останній був особою з інвалідністю I групи, а потерпілий був здоровим) [19].

Загалом тлумачити умову співрозмірності заповідної шкоди потрібно із врахуванням наступної умови правомірності необхідної оборони, якою є **відсутність перевищення її меж**, адже таке перевищення якраз і стає наслідком порушення умови щодо співрозмірності заповідної шкоди. Поняття перевищення меж необхідної оборони викладене законодавцем у ч. 3 ст. 36 КК України, а ВС неодноразово тлумачив різні аспекти цього законодавчого положення.

У постанові ККС ВС від 1 листопада 2022 р. у справі № 686/7480/19 підкреслено, що під *тяжкою шкодою* при перевищенні меж необхідної оборони слід розуміти смерть особи або заповідання їй тяжкого тілесного ушкодження [20]. У постанові від 16 червня 2022 р. у справі № 373/2362/17 також наголошено, що відповідальність за перевищення меж необхідної оборони настає лише при заповіданні шкоди двох видів, а саме: тяжкого тілесного ушкодження; умисного вбивства. Відповідальність за таке перевищення меж необхідної оборони передбачена статтями 118 і 124. В інших випадках перевищення меж необхідної оборони не є злочином [21].

У постанові від 10 жовтня 2023 р. у справі № 202/2592/22 ККС ВС звернув увагу на те, що перевищенням меж необхідної оборони може визнаватися лише *умисне* заповідання шкоди. Далі у цій же постанові наголошено: «необережне спричинення шкоди при обороні від посягання не може свідчити про перевищення меж необхідної оборони» [22]. Відтак, у постанові ККС ВС від 22 березня 2023 р. у справі № 276/1922/20 цілком обґрунтовано відзначено: якщо при перевищенні меж необхідної оборони потерпілому умисно заповідано тяжке тілесне ушкодження, від якого настала смерть, за відсутності умислу на позбавлення життя дії винного слід кваліфікувати за ст. 124 КК України [23].

Крім того, ВС неодноразово наголошував, що наявність умислу на заповідання шкоди не виключає перебування особи в стані необхідної оборони. У постанові ККС ВС від 19 вересня 2023 р. у справі № 204/647/20 зазначено, що злочини, передбачені ст. ст. 118 та 124 КК України, є умисними, а тому наявність умислу на спричинення шкоди особі, що посягає, у тому числі – умислу на її вбивство, не виключає перебування

особи, що захищається, в стані оборони [24]. У постановях від 16 березня 2021 р. у справі № 627/1021/17 та від 6 серпня 2023 р. у справі № 279/4057/17 ККС ВС наголосив, що дії особи, яка захищається від нападу, також є умисними, однак такі дії не визнаються законом суспільно небезпечними, а тому виключається протиправність діяння [25; 26]. В останній постанові також відзначено, що для вирішення питання про наявність стану необхідної оборони в діянні особи не має значення, чи завдавала вона удар умисно чи необережно [26].

У постанові ККС ВС від 1 листопада 2022 р. у справі № 686/7480/19 розкрито зміст *явної* невідповідності при перевищенні меж необхідної оборони: «Невідповідність тяжкої шкоди, заподіяної тому, хто посягає, небезпечності посягання або обставинці захисту слід визнавати явною тоді, коли це з урахуванням обставин справи є очевидним для кожної людини, а отже і для того, хто обороняється» [20]. А у постанові ККС ВС від 12 липня 2023 р. у справі № 446/837/21 зазначено: «Явність такої невідповідності перш за все означає, що заподіяна тому, хто посягає, тяжка шкода об'єктивно перебуває в очевидній, різкій невідповідності або з небезпечністю вчиненого посягання, або з обставинкою захисту, що склалася для того, хто захищається. Особа, що захищається, повинна суб'єктивно усвідомлювати явну невідповідність тяжкої шкоди, яку вона заподіює тому, хто посягає» [27].

Загалом, надаючи рекомендації щодо встановлення наявності або відсутності ознак перевищення меж необхідної оборони, ВС дублює положення, викладені в п. 5 постанови Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 р. № 1, про необхідність «враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини» [1; 12; 23; 28]. Крім того, у постановях ККС ВС від 19 вересня 2023 р. у справі № 204/647/20 та від 5 грудня 2023 р. у справі № 125/2136/20 наголошено, що «застосування для захисту засобів, що не відповідають обставинці посягання, не спростовує перебування особи у стані оборони», але може свідчити про перевищення меж необхідної оборони [24; 28].

У ч. 5 ст. 36 чинний КК України передбачає так звані **«спеціальні» види необхідної оборони** – випадки, коли меж необхідної оборони не існує [11, с. 598-600]. У постанові ККС ВС від 19 вересня 2022 р. у справі № 149/916/17 відзначено, що перелічені в ч. 5 ст. 36 КК

України обставини «виключають можливість існування перевищення меж необхідної оборони» [29]. В юридичній літературі такі випадки інколи називають безмежною необхідною обороною [30; 31, с. 784].

У судовій практиці нерідко трапляються випадки недодержання цього правила. Зважаючи на це, ВС неодноразово звертав на це увагу у своїх постановях. Так, у постановях ККС ВС від 20 листопада 2018 р. у справі № 490/11155/14-к та від 22 березня 2023 р. у справі № 276/1922/20 підкреслено: «закон передбачає винятки із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, що захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду посягаючому. Цими винятками є – напад озброєної особи, напад групи осіб або протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення. У таких випадках шкода, заподіяна особі, яка посягає, *не обмежена ніякими межами*» [32; 23]. Ще у декількох постановях ККС ВС конкретизував, що в таких випадках «шкода, заподіяна особі, яка посягає, не обмежена ніякими межами, *аж до позбавлення посягаючого життя*» (зокрема, таке твердження міститься у постанові від 6 серпня 2023 р. у справі № 279/4057/17 [26] та в інших [25; 33]).

У теорії кримінального права відсутній єдиний підхід до тлумачення перелічених «спеціальних» видів необхідної оборони. Науковці дискутують щодо розуміння відповідних формулювань та висувають пропозиції щодо уточнення законодавчих положень. Це аж ніяк не може сприяти послідовності правозастосування, тому висновки ВС щодо неоднозначних законодавчих положень є вкрай важливими для забезпечення єдності судової практики в цій частині.

Наприклад, тривають дискусії щодо розуміння поняття «*озброєна особа*» у ч. 5 ст. 36 КК України. Тут варто звернути увагу на постанову ККС ВС від 16 березня 2021 р. у справі № 627/1021/17, у якій нападом озброєної особи було визнано напад особи *із сокирою* в руці [25]. У постанові ККС ВС від 1 листопада 2022 р. у справі № 686/7480/19, аргументуючи необхідність застосування ч. 5 ст. 36 КК України, ВС зазначає про захист від «протиправного посягання з боку групи осіб, одна з яких була *озброєна битою*» [20]. Тобто, ВС підтримав підхід щодо розуміння під озброєною особою у цьому законодавчому положенні не лише особи, яка має на озброєнні будь-який із видів зброї, але також і особи, яка «озброєна» іншими предметами, здатними заподіяти шкоду життю чи здоров'ю людини (наприклад, сокирою, битою).

Напад *групи осіб* визначається у постанові ККС ВС від 6 серпня 2023 р. у справі № 279/4057/17 як «узгоджені дії двох або більше осіб, якими застосовується насильство або створюється реальна загроза його застосування до потерпілого для досягнення злочинної

мети (наприклад, вбивства, заволодіння майном, зґвалтування тощо)» [26]. Як бачимо, під групою осіб ВС розуміє «двох або більше осіб», не пов'язуючи таку групу із однією з форм співучасті, визначених законодавцем у ст. 28 КК України. Тому можна зробити висновок, що такі особи не обов'язково повинні бути наділені ознаками суб'єкта кримінального правопорушення.

Варте уваги роз'яснення, викладене у постанові ККС ВС від 9 жовтня 2019 р. у справі № 755/190/15-к: «При вчиненні посягання групою осіб, той хто обороняється, вправі застосувати до будь-якого члена групи такі заходи захисту, які визначаються небезпекою та характером дії усієї групи, враховуючи, що особа, яка обороняється прагне відвернути не дії окремих учасників групового посягання, а захищається від посягання в цілому. У такому випадку необхідною є оборона, яка здійснюється шляхом заподіяння шкоди будь-якому учаснику групи, якщо такі дії необхідні для припинення спільного посягання групи осіб» [34].

Загалом, щодо нападу озброєної особи та нападу групи осіб у постанові ККС ВС від 20 листопада 2018 р. у справі № 490/11155/14-к наголошено, що «лише за умов встановлення такого винятково чинника, як *напад*, не настає кримінальна відповідальність, відповідно до ч. 5 ст. 36 КК». При цьому, напад ВС визначив як раптове, непередбачуване для особи, що захищається, агресивне, насильницьке посягання [32].

У постанові ККС ВС від 6 серпня 2023 р. у справі № 279/4057/17 визначено також поняття *протиправного насильницького вторгнення в житло чи інше приміщення* як «дії однієї особи чи групи осіб, пов'язані із застосуванням насильства з метою незаконного проникнення у житло чи інше приміщення» [26].

Наостанок звернемо увагу на особливості закриття кримінального провадження у випадку встановлення, що особа діяла в стані необхідної

оборони із дотриманням її меж. ВС зазначає, що в таких випадках кримінальне провадження підлягає закриттю відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення. Так, у постанові ККС ВС від 26 квітня 2018 р. у справі № 342/538/14-к встановлено, що особа заподіяла смерть потерпілій, перебуваючи у стані необхідної оборони із дотриманням умов її правомірності, та зазначено, що «кримінальне провадження відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК підлягає закриттю у зв'язку з відсутністю в діянні складу злочину» [33].

Висновки. Зважаючи на непослідовність судової практики в частині застосування норм про необхідну оборону, висновки ВС відіграють ключову роль у забезпеченні єдності правозастосування. Аналіз практики Верховного Суду свідчить про поступове формування системного підходу до тлумачення умов правомірності необхідної оборони. Значну увагу у постановках ВС приділено «спеціальним» видам необхідної оборони, передбаченим ч. 5 ст. 36 КК України. Важливими є висновки ВС щодо поняття «озброєна особа» в одному з них. Так, ВС визнав озброєною особу з сокирою в руці, а також особу, озброєну битою, тобто послідовно підтримує позицію, що під озброєною особою в ч. 5 ст. 36 КК України потрібно розуміти особу, яка «озброєна» предметами, здатними заподіяти шкоду життю чи здоров'ю людини, а не лише ту, що має на озброєнні будь-який із видів зброї.

Таким чином, правові позиції ВС щодо застосування норм про необхідну оборону є важливим орієнтиром для місцевих та апеляційних судів. Попри те, що не усі проблемні питання щодо тлумачення умов правомірності необхідної оборони знайшли своє вирішення у постановках ВС, врахування судами наявних висновків ВС сприятиме забезпеченню сталості та єдності судової практики у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику у справах про необхідну оборону : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02> (дата звернення: 9.08.2024).
2. Право на самозахист: лотерея від українських судів. *Центр демократії та верховенства права* : веб-сайт. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/pravo-na-samozahyst/> (дата звернення: 8.08.2024).
3. Авраменко С. М. Аналіз судових рішень за вчинення умисного вбивства в разі перевищення меж необхідної оборони та розмежування діянь, передбачених статтями 36, 115 та 118 КК України. *Право і суспільство*. 2020. № 6-2. Ч. 2. С. 161–165. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.24
4. Андрусяк Г. М. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування частини п'ятої статті 36 Кримінального кодексу України. *Нове українське право*. 2022. Вип. 4. С. 69–75. DOI: 10.51989/NUL.2022.4.11
5. Журавель О. А. Законність та умови правомірності реалізації громадянами права на самозахист. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2 (64). С. 20–24. DOI: 10.32840/1813-338X-2019-2-4
6. Івашко С. В. Необхідна оборона в контексті правозастосовної практики Верховного Суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 529–532. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/126
7. Михайліченко Т. О., Забуга Ю. Ю. Правомірний захист vs. необхідна оборона: аналіз новацій у проекті нового Кримінального кодексу України. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 101–118. DOI: 10.21564/2786-7811.1.290478

8. Штика В. Необхідна оборона: практика ВС. *LIGA.net* : веб-сайт. URL: https://blog.liga.net/user/vshtyka/article/54077?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2e_ligoGB7Vzmnd4XwUXVO1Iwm7E3sjGS1B0hkrLHt3qjPhjVi29SOHY0_aem_dlpdVKABN7VY9y7j5PMC-Q (дата звернення: 19.07.2025).
9. Сень І. З. Підстава необхідної оборони: аналіз правових позицій Верховного Суду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 737–743. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.05.113
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.07.2025).
11. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. М. Бурдіна, В. І. Маркіна. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 1148 с.
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627768> (дата звернення: 14.07.2025).
13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 травня 2018 р. у справі № 713/1622/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120825> (дата звернення: 14.07.2025).
14. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 липня 2024 р. у справі № 643/20796/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120741114> (дата звернення: 23.08.2024).
15. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107984930> (дата звернення: 14.07.2025).
16. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 жовтня 2022 р. у справі № 676/2606/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107023925> (дата звернення: 14.07.2025).
17. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 травня 2019 р. у справі № 640/8290/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82034788> (дата звернення: 23.08.2024).
18. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 жовтня 2020 р. у справі № 201/10870/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92363932> (дата звернення: 11.07.2025).
19. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 січня 2019 р. у справі № 444/1586/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79516830> (дата звернення: 23.08.2024).
20. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 листопада 2022 р. у справі № 686/7480/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140858> (дата звернення: 14.07.2025).
21. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 червня 2022 р. у справі № 373/2362/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104886070> (дата звернення: 13.07.2025).
22. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 жовтня 2023 р. у справі № 202/2592/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086741> (дата звернення: 14.07.2025).
23. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 березня 2023 р. у справі № 276/1922/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855072> (дата звернення: 23.08.2024).
24. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 вересня 2023 р. у справі № 204/647/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113722437> (дата звернення: 24.08.2024).
25. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 березня 2021 р. у справі № 627/1021/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96006337> (дата звернення: 14.07.2025).
26. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 серпня 2023 р. у справі № 279/4057/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113357698> (дата звернення: 23.08.2024).
27. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 липня 2023 р. у справі № 446/837/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112227892> (дата звернення: 11.07.2025).
28. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 грудня 2023 р. у справі № 125/2136/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476607> (дата звернення: 23.08.2024).
29. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 вересня 2022 р. у справі № 149/916/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390665> (дата звернення: 23.08.2024).

30. Андрусяк Г. М. Безмежна необхідна оборона (частина 5 статті 36 КК України): актуальні проблеми вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 332–335. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/77
31. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник : у 2 книгах / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 1. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.
32. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 листопада 2018 р. у справі № 490/11155/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78111068> (дата звернення: 14.07.2025).
33. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 квітня 2018 р. у справі № 342/538/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73758539> (дата звернення: 14.07.2025).
34. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 жовтня 2019 р. у справі № 755/190/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84975944> (дата звернення: 23.08.2024).

Дата першого надходження статті до видання: 11.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025